

A MAGYAR JOGTUDOMÁNY ELSŐ AKADÉMIKUSA, SZLEMENICS PÁL (1783–1856)

Nánási László

PhD, Bács-Kiskun megyei főügyész,
Bács-Kiskun Megyei Főügyészség
Nanasil@mku.hu

A magyar nyelvű jogtudomány egyik megreemtője, a pályafutása csúcán a Magyar Tudós Társaság első jogász tagjává választott Szlemenics Pál 1783. január 22-én született Kecskeméten, egy helyi civis családban. Tanulmányait a piaristák szülővárosában lévő, majd pesti intézményében folytatta. Ezen iskola után a váci egyházmegye papnövendékei közé lépett, ahol 1798–1800-ban bölcsészetet és hittudományt tanult.

Szlemenics később a pesti egyetem jogi karán végezte tanulmányait 1801–1804-ben, de a bölcsészkaron is hallgatta a magyar nyelv-tudomány úttörőjét, Révai Miklóst, továbbá gyakorlati ismeretek szerzése érdekében a Curia egyik tagozatát alkotó pesti királyi táblán jegyzőként tevékenykedett. Az egyetem befejeztével a Kassai Királyi Akadémia politika (közigazgatási) tanszékére pályázott. Ennek sikertelensége után Esterházy Ferenc gróf Moson vármegyei főispán titkára és fiainak oktatója lett. A család alapvetően Bécsben tartózkodott, így Szlemenicsnek módja volt arra, hogy ott is joggyakorlatot folytasson.

Életének alapvető eseményére 1809. november 10-én került sor, amikor pályázata alapján kinevezést nyert az 1784 óta működő

Pozsonyi Királyi Akadémia jogi karának hazai magánjog és büntetőjog tanszékére rendes tanárnak. Állását elnyervén, előbb képzettségét teljesítette ki: 1810-ben ügyvédi vizsgát tett a Királyi Táblán, majd a megszabott szigorlatok után, 1811-ben a pesti egyetem doktorrá avatta. Értekezését *Assertiones ex universa jurisprudentia et scientiis politicis (Állítások az egyetemes jog- és igazgatástudományból)* címmel írta meg.

Szlemenics Pál életútjának kibontakozására a magyar nemzeti ébredés és a reform korában került sor, amelynek alapvető eszköze és célja a nyelv volt.

A II. József-i abszolutizmus utáni 1790–91. évi országgyűlésen sor került a rendi alkotmányosság helyreállítására. Az ekkori XVI. törvénycikk (tc.) leszögezte, hogy a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyarra pedig külön súlyt kell fektetni az oktatásban. Az 1792:VII. tc. kimondta, hogy a jövőben csak olyan személyek nyerhetnek közhivatalt, akik a hazai nyelv ismeretét igazolni tudják. Később az 1805:IV. tc. megállapította, miszerint az országgyűlésen a latin mellett a magyar is használható, a törvényha-

tóságok (például vármegyék) pedig az állami szervekkel (például: Helytartótanács, Kancellária) való érintkezésben és törvénykezelésükben alkalmazhatják azt.

A nyelv fejlődésének és a nemzeti reformpolitika kibontakozásának eredményeként a magyar egyre inkább elnyerte helyét a hivatalos életben. Az 1836:III. tc. kimondta a magyar nyelvű törvényhozás elsődlegességét, továbbá azt, hogy a Curia mindkét tagozatán (Királyi Tábla, Hétszemélyes Tábla) az eljárások magyarul folynak, az ítéletek pedig így íródjanak. A magyar diadalát végül az 1844:II. tc. jelentette, amely a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás hivatalos nyelvét tette.

Ezeknek a törvényi előírásoknak a gyakorlatba való átmenetele azonban hosszabb időt vett igénybe, hatályosulásuk függött az uralkodói udvar és a magyar rendek erőviszonyától. Érvényesülésük attól a korlátától is függött, hogy „perlekedésünk és jogszolgáltatásunk addig s azon időben csak latin nyelven tanult és ismert elvont jogi formában és műnyelvezeten alapulván: a művelt klasszikus latin jogi műnyelvet a mi (általánosan nem is ismert) különben is csekély szókészletű nemzeti műnyelvünkkel helyettesíteni már nem is oly egyszerű és könnyű feladat vala”.

Az akadályok ellenére a törvényerőre emelt kívánalmak teljesülése megindult. A vármegyék egy része magyar–latin, illetve magyar nyelvű kiadványokat jelentetett meg, amelyek a hivatali élet és a jogalkalmazás számára készültek segédletként (például Ottlik Dániel műve, *A tisztbéli írás módjának saját szavai Pest, Pilis és Solt vármegyékének rendelkezéskből* [1806]).

A XVIII–XIX. század fordulójától kibontakozó hazai jogtudományra nem tudott támaszkodni a magyar nyelvű jogalkotás és

jogalkalmazás, mert irodalom eseti kivételektől eltekintve csak latinul létezett.

Szlemenics Pál működési helye, a Pozsonyi Királyi Akadémia kétkarú (jogi, bölcsészeti) felsőfokú intézet volt, ahol az oktatás keretében az 1806-ban kiadott *Ratio Educationis* határozta meg: ez alapján a képzés önálló kurzus volt, amely előkészített az egyetemre, a magasabb tudományos életre, s hivatalviselésre képesített.

A tanulmányok 1. félévében a hallgatók tanultak statisztikát, „észjogot” (*jus naturae*), a 2.-ban bányajogot, nemzetközi és általános államjogot, magyar közjogot, a 3.-ban hazai és egyetemes jogtörténetet, politikai és kamarai tudományokat (közigazgatási, pénzügyi ismeretek), míg a 4.-ben váltó- és kereskedelmi jogot, magyar magán- s fenytő jogot, valamint tisztí írásmódot. Oktatták a magyar nyelvet és irodalmat, továbbá a görögöt.

Az oktatási intézmények nyelve a latin volt. Ez az 1844:II. tc-et követően változott, mivel az azévi július 24-én kelt legfelsőbb rendelet a magyar használatát rendelte el. Így e nyelven kellett tanítani a hazai magánjog, a kereskedelmi és váltójog, a tisztí írásmód, a statisztika, valamint a politikai és kamarai tudományok tárgyait. A büntető- és a bányajogot illetően viszont a rendelet arra az álláspontra helyezkedett, hogy e tárgyakat majd csak akkor szükséges a hazai nyelven oktatni, ha az e tárgyú kódexjavaslatok az éppen akkor folyó országgyűlésen magyarul törvénybe iktattatnak.¹

A jogi oktatásban a latin fennmaradását biztosította, hogy az ország egyetlen egyetemén, Pesten, a doktori vizsgákat továbbra is e nyelven kellett letenni, míg az értekezését

¹ A büntetőjogi kodifikáció 1844 őszén az Országgyűlés két táblájának ellentétei miatt elmaradt.

a jelentkező maga választhatta meg. Csak a forradalom után, 1848. március 28-án kibocsátott helytartótanácsi rendelet engedte meg minden tárgy magyar nyelven való előadását.

Ezen jogi, nyelvi, tudományos és oktatási keretek között bontotta ki pályáját Szlemenics Pál, aki pozsonyi kinevezése után indult el azon a több évtizedes úton, amelyen a korszak meghatározó jelentőségű jogtanárává és tudósává vált. Képzettségei birtokában nyelveket tudó, a hazai jogot kiválóan ismerő, a magyar nemzeti ügyet szolgálni kívánó, az oktatás iránt elkötelezett emberként látott teendőihez Pozsonyban. Munkásságának biztos hátterét jelentette családja, ahol a Wilflingseder Mária-Annával kötött házasságából több gyermek született.

Szlemenics mint a tudomány és oktatás embere öntudattal vallotta, miszerint „szerényebben ítélek ugyan önmagamról, mintsem hogy munkáimnak mindenek általi dicséretét követelném; de megvallom, olly könnyelmű sem vagyok, hogy azon dicséretet is, melyre azokat dologhoz értő férfiak méltaták, a közönség előtt gyanúba vétetni vagy azokat be nem bizonyított hiányokkal vádoltatni egykedvűleg venném”. Tanári működését illetően büszkeséggel töltötte el, hogy volt hallgatói a haza „minden részeiben fénylenek, a kiket ezrenként nevelék nékie oszlopul”. Tudományát pedig ekként összegezte a gondolatait híven kifejező *Verseszetei*-ben:

„*Feljegyzém Magyarok nemzeti jussait
Két nyelven: rómain, melyet az őseink
Kedveltek, s hazáin, melyre jelen korunk
Mint kincsére beviül.*”

Amikor a kezdő jogtanár megkezdte működését, akkor mostohák voltak az oktatás és a tudomány művelésének feltételei: nem léteztek tankönyvek, hiányzott a szakirodalom. Mínderre Szlemenics később úgy emlé-

kezett, hogy a „pozsonyi akadémiának, melyben működni életem feladata lőn, sem czéломra szolgálható könyvtára, sem kéziratgyűjteménye nem lévén”. Így nagy nehézségekkel szembesült pályája kezdetén, de felkészültsége, munkabírása és a hallgatókkal való jó kapcsolata révén megbirkózott velük.

Az oktatás során a diákság nem volt tömeges, például 1820-ban a pozsonyi akadémiának összesen 154 első- és másodéves joghallgatója volt. Szlemenics nyugalomba vonulása után, 1851-ben minden tanítványának nevét betűrendbe foglalva ki is számolta, hogy 1810 óta 2970 fő tanulta tőle a jogot.

A hallgatóság kis létszáma megadta a lehetőséget a tanár és a diákok közötti közvetlen kapcsolatra. Szlemenics előadásaival megfogta hallgatóságát, akikkel jó viszonyban volt. A diákok szerették professzorukat, aminek hozzá intézett üdvözléseikben hangot is adtak: ezek szerint „mint bölcs vezető fáradoz” annak érdekében „polgárt, hogy adhasson a Hazának”. A hallgatók értékelték, hogy „nyelvünkön ír, mert hív hazai szívet nyert”, és így jobban érthetik a törvényt, amelynek elsajátításában bölcs útmutatásokkal segített nekik.

Szlemenics előadásait a hagyományos magyar jog alapján tartotta, újítás gondolata azokban nem merült fel. E többszáz éves jogrendszer magyarázata során a hangsúlyt a rendi jogokra helyezte a királyi érdekekkel szemben. A rendi dualizmust kifejező közjogi felfogásnak megfelelő megállapítása szerint az uralkodó és az ország kapcsolatában a

„*Magyar nemzet királyát
Félistenként imádja,
Ha az épen fenntartja
Ősi szép szabadságát.*”

Szlemenics mérsékelt oktatói és tudományos nézetei ellenére a titkosrendőrség látókörébe került, amely általánosságban azt a

véleményt alkotta róla, hogy „tudományosan képzett, a szakterületén tökéletesen kiművelt, alapos törvényismerettel bíró és tartalmas előadásokat tartó kiváló professzor”.

Tanárként a gyakorlati ismereteknek is teret adott: könyveiben iratmintákat közölt, magánjogi munkái végén gyakorló példákat hozott az olvasók okulására. Tanítványaival vitaköröket szervezett, ahol a jurátusoknak módjuk volt nézeteik kifejtésére. A gyakorlat-hoz tartozott, hogy a „tisztí írásmódot”, a jogalkalmazáshoz szükséges fogalmazási, iratszerkesztési ismereteket is tanította hallgatóinak. Ennek érdekében 1825-ben *Principia stili curialis politici, prout in Academica Regia Posoni proposita sunt (A hivatali stílus elvei a Pozsonyi Királyi Akadémia tanítása szerint)* címmel jegyzetet írt, majd 1845-re elkészítette e tárgy magyar nyelvű változatát *Magyar-honi politikai tisztí írás módtana* címmel.

A tudományt illetően első, latin és magyar nyelvű írásaival bekapcsolódott volt professzora, Kelemen Imre és a korszak másik jelentős jogásza, a sárospataki akadémia tanára, Kövy Sándor közötti vitába, hajdani oktatója mellett foglalva állást. Ezen írásai részint az 1817-ben, Pesten megindult első magyar nyelvű tudományos folyóiratban, a *Tudományos Gyűjteményben* jelentek meg, részint önálló könyvként (például *Discussio opusculi cui nomen: Ratio jurisprudentiae Hungaricae ad ductum institutionum Kelemenianarum [Vitatókozó könyvecske Kelemen magyar jogtudománya rendjéről és intézményeinek felépítéséről]*, 1817) láttak napvilágot. Ezt a vitát és benne Szlemenics írásait később Pauler Tivadar úgy értékelte, hogy az „több nevezetes tárgyaira hazai magánjogunknak világosságot derített”.

Ekkoriban egy nyelvi munkát is készített: 1816-ban Bécsben jelent meg Farkas János németek számára írt 1771-ben kiadott magyar

nyelvtanának általa átdolgozott és kibővített kilencedik kiadása (*Ungarische Grammatik für Deutsche von Johann Farkas, Jetzt aber aufs neu umgearbeitet u. vervollständigt durch Paul Szlemenics 1-2. Th.* [Farkas, 1816]).

Szlemenics további műveivel a megfelelő tananyag hiányán próbált segíteni. Mindkét oktató jogágában egy-egy könyvet jelentett meg: 1817-ben az *Elementa juris criminalis hungarici (Magyar büntetőjogi alapismeretek)*, 1819-ben pedig az *Elementa juris hungarici civilis privati (Magyar polgári magánjogi alapismeretek)* címűeket. Ezek elkészítésének okát az oktatás során tapasztaltakban jelölte meg, mivel hallgatói egy része nem volt képes nyommon követni, jegyzetelni előadásait. Emiatt a tanulásra fordítandó idejük rovására kénytelenek voltak azt lemásolni vagy nagy költséggel leírni: ezért a hallgatók ily problémáinak kiküszöbölésére, felkészülésük elősegítésére készítette tankönyveit.

Szlemenics büntetőjogi munkája egy úrt is pótolt, mivel Bodó Mátyás 1751-ben kiadott *Jurisprudentia Criminalis*-a (*Büntető jogtudomány*) óta büntetőjoggal foglalkozó tudományos könyv nem jelent meg Magyarországon. Finkey Ferenc értékelése szerint az „Elementa fő érdeme a büntetőjog – az anyagi és alaki jog együtt – egész anyagának ügyes elrendezésében, rövid, világos összefoglalásában áll”.

Könyveit érdeklődéssel fogadta korának kibontakozó közvéleménye. Magánjogi művének méltatása szerint a „Szerző fontos rövidséggel s kimerítve adja elő a honyi törvény egész tudomány alkatját [...] Világos voltot szerez munkájának, s azt olly könnyen érthetővé tette, hogy akárki is, a ki a törvény tudományának alkat-esméreteit megtanulni kívánná, ezt minden útmutatás nélkül is, haszonnal, és bizonyosan kívánt előremenetellel forgathatja”.

Szlemenics 1819-ben megpályázta a pesti egyetemen Kelemen Imre nyugalomba vonulásával megürült magánjogi katedrát, de nem járt sikerrel. Néhány év múlva, 1827-ben ismét pályázott a pesti professzorságra, amelyet minden egyetemi és kormányzati szerv támogatott, de az uralkodó mégsem nevezte ki. Ennek hátterében a titkosrendőrség állott, amely információi alapján I. Ferenc nem találta megbízhatónak az egyetemi katedrara, helyette Frank Ignácot nevezve ki. Később a pozsonyi akadémia vezetői tisztségét, a prorektori állást sem sikerült megszereznie. Az 1832-es pályázatokat véleményező titkosrendőrségi vélemény szerint – bár a magyar hatóságok ismét őt tartották legalkalmasabbnak – nem engedhető meg, hogy Szlemenics kapjon kinevezést, mivel a professzori és az akadémiai vezetői állás ugyanazon személy általi betöltése összeférhetetlen, továbbá a hallgatókkal való családias kapcsolata és felesége magatartása miatt sem érdemes a tisztségre.

A professzort nem törte le a tisztségekben való mellőzése, energikusan látott neki kikristályosodott álláspontjai kifejtéséhez. Első nagy vállalkozása magánjogi nézeteinek magyar nyelven való kimunkálása volt. Ennek indokaként írta: a „Magyar Hazának már több országgyűlésen kinyilatkoztatott óhajtása lévén, hogy anyanyelvünk a felsőbb tudományoknak előadására is alkalmazassék, és így a tudományok lassanként mintegy meghonosodván, nyelvünknek megtanulását hazánkfiainknál szükségessé tegyék [...] a Munka deák könyvemnek nem pusztá fordítása, hanem annak még tökéletesebb logikai rendbe szedett és Törvényünk szövevényesebb tárgyainak újabb felvilágosíttatásaikkal csak nem kétszeresen meg bővített új kiadása”.

A *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény* címmel kiadott négykötetes, 1457

oldalal mű 1823-ban jelent meg Pozsonyban, sikert hozva szerzőjének. A korabeli kritika a legelismerőbben méltatta a munkát. Eszerint „szép diadalt nyere ismét e jelen Munka által honni nyelvünk, [...] szinte minden lap nyelvünk új meg új nevezetességével esmértetvén meg a figyelmetes olvasót, annak számos oldalú tökéletességeit új fényben ragyogtatja a törvénytudomány tekintetéből”. A szerző korábbi munkájához képest „sokkal bővebben világosítottak, s kimerítőbben fejtegetettek a tárgyak [...] Minden alaptételeket, egész a legfinomabb elágazásokig kimerítő érthetőséggel magyarázván, [...] némelly tsekélyebb állítások pontos fejtegetésével, mintegy előkészítvén a legfontosabb tárgyak s kérdések megfejtését is, előadása olly világos és kedveltető, hogy bizonyosan teljes megelegedéssel fogja azt mindenki olvasni”.

A művet később Szladits Károly úgy értékelte, hogy Szlemenics főleg a meghatározások pontosságára törekedett, és az addigi munkáknál fokozottabban tartotta szem előtt a rendszerezés szempontjait. A magánjogot hazánkban először ő osztotta az addigi hármas tagolás (személyek, dolgok, eljárás) helyett négyre: a dologi jogot tartalmazó részből kiemelte a „köteleztetést szülő tetteket”, vagyis a kötelmi jogot. Szlemenics újításának, a kötelmek rendszerbeli elkülönítésének okát azzal magyarázta, hogy a dolog a személytől különböző és létező valóság, míg ezzel szemben a tett a személytől elkülönülve nem létezhet, az az ember lelki és testi tehetségétől függ. A kötelmek eredetüket tekintve pedig kétfélek: a felek kölcsönös akaratától függő megegyezésen alapuló (conventio), illetve egyoldalú, jogellenes aktusból származók, vagyis kárt okozók (delictum).

A munka felépítése és gondolatmenete szemléletes: az I–III. kötet tartalmazza az

anyagi jogot, amelynek kifejtésekor a szerző alapozásként magyarázta rendi jogunk forrásrendszerét, értelmezési eszközeit. A jogforrások élén a király és a rendek megegyezésén alapuló „országos írott törvények” állnak, amelyek kapcsán támasztott követelmények ma is irányadóak: eszerint a törvény legyen igazságos, tisztességes, teljesíthető, szükséges, alkalmas a társadalom javának előmozdítására, megegyezzen a „Hazának Polgári Alkotmányával”, érthető és világos, mert „mit nem értünk, lehetetlen azt megtartanunk. Azonkívül a homályos Törvény hol magyarázásokra és törvénycsavarásra is ad alkalmatosságot”. A mű ezt követően részletesen foglalkozott az egyes jogintézményekkel, a IV. kötet pedig az igényérvényesítés módjával, a peres eljárással.

E műnek is szerepe volt abban, hogy Szlemenics 1823-ban Pozsony vármegye táblabírája lett. Munkájáért 1824-ben megkapta a kor legrangosabb tudományos elismerését, a Marczibányi-alapítvány díját azért, mert a „munka a magyar törvényt egész kiterjedésében, egy helyes systemába foglalva, kimerítve és érthetőleg, tiszta és könnyű magyarsággal [...] adja elő úgy, hogy ebből a törvénytudó ismereteit bővítheti, és a járatlan is magának minden tekintetben világosítást szerezhet”.

Szlemenics e könyvei oly ismertségre és hírré tettek szert, hogy a következő években több alkalommal is kiadásra kerültek: büntetőjogi munkája 1827-ben, részben átdolgozva 1833-ban, latin nyelvű magánjogi műve pedig – a magyar alapján átdolgozva – 1829-ben és 1837-ben jelent ismét meg.

Munkái serkentőleg hatottak másokra is: 1836-ban adta ki Kunoss Endre kötetét (*Polgári magánjog az 1836-iki országos végzeménybeli változtatások szerint* I. kötet [1836]), míg Fogarasi János 1839-ben (*Magyarhoni magános*

törvénytudomány elemei Kövy Sándor után újabb törvénycikkelyek s felső ítéletekkel és más bővítésekkel [1839]). Utóbbi szerző úgy méltatta, hogy Szlemenics művei „minden jelesb magyar jogásznak nélkülözhetetlenek”. Kunoss és Szlemenics között a *Századunk* folyóiratban vita is kibontakozott 1838-ban, amely során kifejtették nézeteiket egyes magánjogi intézmények (például jogi személyek, női jogok) értelmezése kapcsán.

Szlemenics Pál munkásságának elismerését jelentette, hogy a megalakult Magyar Tudós Társaság igazgatósága 1830. november 17-én tartott ülésén az első huszonhárom tag egyikeként választotta. A választás feltétele az volt, hogy „rendes taggá olyan lehessen, kitől ismeretes tudománya, s különösen magyar nyelven már ki is adott érdemes munkája mellett ezutánra is korához és tüzéhez képest folyvást buzgó munkálkodást várhatni”.

Szlemenics mint a törvénytudományi osztály első tagja, aktívan részt vett a társaság munkájában: tanulmányaiból felolvasásokat tartott, közreműködött az évkönyvek kiadásában, a tudományos pályázatok elbírálásában. Sorra jelentek meg írásai a tudományos sajtóban: a társaság évkönyveiben, a *Tudománytárban*, az *Athenaeumban*, a *Figyelmezőben*. 1845-ben a társaság Vitéz-díját nyerte el „A privilegium magyar jog szerinti fogalma természetére, és az adománylevelekben előforduló végzáradék értelmére” vonatkozó pályázati dolgozata kapcsán.

Ezen munkáival – melyek magánjogi, büntetőjogi, jogtörténeti kérdéseket fejtegettek – a magyar nyelvű monográfia első művelői közé tartozott. Műveit érintő hitvallását úgy fogalmazta meg, hogy értekezéseire „egyedül azon közjóra célzó tiszta óhajítás határozott, hogy az illetén, polgári alkotma-

nyunkra nézve igen érdekes tárgyak minden részről meghányás és közre munkálás által kelletők szerint felvilágosítatván, vélemény és valószínű helyébe, a hol csak lehetséges, tudomány és bizonyosság lépjen”.

Szlemenics a történeti-jogi irányzat képviselőjeként lépett fel, írásaiban a létező vagy már kiveszett jogintézmények múltját kutatva fel. E munkái azonban nem voltak kizárólag jogtörténeti művek, mivel rendi jogunk több évszázados szabályok és szokások alapján működött, így ezek feltárása egyben az akkori hatályos jog magyarázatát is jelentette. A jogtörténet jelentőségét illetően pályája kezdetétől vallotta, hogy „figyelemre méltó annak hasznossága a jogtudományban, [...] mert nemcsak a törvények keletkezését, sorsát, változásait, és a körülményeket, amelyekben alkották azokat, ismerjük meg [...], de sem a törvények rendszerét, sem azok igazi értelmét igen gyakran feltárni, sem, hogy vajjon hatályban vannak-e” e nélkül nem lehet.

Szlemenics műveiben a honi joggyűjteményen, a *Corpus Juris Hungarici*-n túl felhasználta a korabeli forráskutatások eredményeit, így Fejér György hatalmas oklevélkiadását, valamint Kovachich Márton György és Kovachich József Miklós hasonló összeállításait.

A Tudós Társaság 1836-ban adta ki Szlemenics *Fenyítő törvénytársasági magyar törvény* című művét, amely a szerző korábbi latin nyelvű munkájának átdolgozásaként, az első magyar nyelvű büntetőjogi tudományos könyvként jelent meg. Az előszava szerint megírására az készítette, hogy a „fenyítő igazság kiszolgáltatásában sok olyan tárgy fordul elő, mely nemzetünk írott törvényeiben elintézve nem lévén, fenyítő bírának szabad önkényére van hagyva. Ezen helyheztetése, ha polgártársainak szabadságát lábbal tapodni nem akar-

ja, szükségessé teszi neki a fenyítő törvény természetes talpigazságainak pontos ismeretét”.

E mű teljes hiányt pótolta a tudományban, az oktatásban és a jogalkalmazásban. A Tudós Társaság hatodik közgyűlése dicséretben részesítette a könyvet. A méltatás szerint a munka „minden dicséreten felül van. A tagok logikai és részarányos elrendezése, az azt végig átlehellő humanitás szelleme, és írásmód kristálytisztta, a tudomány komoly méltóságát kellemmel párosító világossága a legjelesebb tudományos munkák sorába helyezik”.

Szlemenics a mű elejére helyezte az anyagi jogot: ezt két részre osztotta, a mai értelemben vett általános és különös részre. A kódexszerűen két könyvre, részekre, címekre, paragrafusokokra bontott mű kezdetén a büntetőjog célját kettősen jelölte meg: a „törvény félelme zabolán tartsa az emberi vakmerőséget, és azokra nézve igazság szolgáltatassék, kik gonosztettekre vetemedtek. Végcélja pedig az, hogy mind a polgári társaság közös, mind az egyes hazapolgárok magányos igazainak bátorsága fenntartassék”.

A szerző a bűncselekményt illetően az indeterminizmust vallotta, amellyel kapcsolatos meghatározása rögzítette a modern európai büntetőjog „nullum crimen sine lege” elvét is: eszerint a „gonosztetten” (műve 1847-es kiadásában már büntettnek nevezte) „minden olyan lelkünk szabadságától függő tett vagy elmulasztás értetődik, mely valamely büntetést szabó polgári törvényrendelettel ellenkezik”.

Az egyes bűncselekmények felosztásának élére a „közjót sértő”, vagyis az állam elleni és a hivatali tetteket sorolta, majd ezt követően értekezett a vallás elleni vétkekről. Ezután az élet, testi épség elleni cselekmények taglalása következett. Az ölés kapcsán fejtette ki a „bűntelen önvédelem igazságát” (jogos védelem),

amelyet más támadások esetén is jogosnak tartott. E fejezetet követte a vagyon, majd a szemérem elleni bűncselekmények leírása.

A büntetőeljárással szembeni kíváncságnak szöveget le – Cesare Beccariahoz hasonlóan – a gyorsaság és alaposság követelményeit: „egy részről ugyan a gonosztett mennél előbb bizonyosan felfedeztessék, és érdemlett büntetését vegye, más részről pedig az ártatlanság annak oltalmával napfényre jöhetvén minden veszélytől ment legyen”. A szerző részletesen értekezett az akkoriban szokásos vizsgáló eljárás menetéről, a fogságról, a bizonyításról, az ítéletről, a jogorvoslatról és a végrehajtásról. Művében nemcsak jogi, hanem kriminálisztikai kérdésekkel is foglalkozott, például a házkutatás lebonyolításával.

E művet Pauler Tivadar úgy értékelte, ha Szlemenics „nem használta is fel a külföldi irodalom minden segédeszközait, ha itt-ott hiányzik is a fogalmak élessége [...], érdemeit kétségbe vonni vagy kicsinyleni ki sem fogja, ki a jól szerkesztett tan- és kézi könyvek gyakorlati hasznát ismeri”. A hosszú ideig használt mű jogásznemzedékek egész sorának büntetőjogi gondolkodását határozta meg, és „nem csekély hatással volt a törvényszéki gyakorlat kifejlésére”. E könyv annyira hiánypótló volt, hogy büntetőjogi kódex hiányában szerzője halála után is – Ökröss Bálint átdolgozásában – három ízben (1862, 1865, 1872) újra kiadták. Ezért állította Finkey, hogy Szlemenics műve „így több mint ötven éven át szerepelt a könyvpiacra, s rövidségénél [...], egyszerű, világos nyelvezeténél fogva legkedveltebb tankönyv gyanánt forgott az egyetemi és jogakadémiai ifjúság kezében”.

Szlemenics Pál a nyelvtudományhoz is kapcsolódott a Tudós Társaságban, amely 1834 novemberi ülésén határozott a nyelvemlékek kiadásáról. Ekkor már a levéltárban volt a

Szlemenics ismerőséről, a pozsonyi akadémia 1808–1813 közötti prodirektoráról, Jordánszky Elekről elnevezett, s tőle az esztergomi érsekesség tulajdonában került kódex – amely a *Biblia* jelentős részének XVI. század eleji fordítását tartalmazta – másolata. A korabeli tudósítás szerint a társaság példánya „Szlemenics Pál professzor és 1. tag felügyelete alatt másoltatott”.

A kiváló professzornak oktatói és tudományos érdemeiért V. Ferdinánd király 1839. február 14-én nemességet adományozott.

Szlemenics egy alapvető jogi-nyelvészeti munkában, a Tudós Társaság nagy vállalkozásában, a *Törvénytudományi műszótár* létrehozásában is részt vett. Ez a mű váltotta valóra azokat az elképzeléseket, hogy az addigi latin, esetenként német kifejezéseket a jogtudományban a magyar nyelvű megfelelő váltassa fel. Az első kiadásában 1843-ban, a második, bővítettben 1847-ben napvilágot látott szótár a korábbi kiadványok szintézise, amelyet a kor kiváló jogi, nyelvi szakértőinek (Szlemenics, Sztrokay Antal, Zádor/Stettner/György, Fogarasi János, Szász Károly, Kölcsey Ferenc) munkálkodása hozott létre. E mű a meglévő jogi kifejezések egész készletét tárta elő anélkül, hogy bármelyiket is ajánlotta volna. Így a szakszavak ezen gyűjteménye korlátozta a további szóalkotásokat. A kiadvány gyakorlati jelentőségét az adta, hogy az 1844:II. tc. révén hivatalos nyelvvé vált magyar a szótár gazdag szakkifejezései révén képes volt a jogalkotás és alkalmazás igényeinek megfelelni.

Szlemenics a nyelv haladásának és a reformkor országgyűlésein hozott újabb törvényeknek megfelelően átdolgozta korábbi könyveit: magánjogi műve 1845-ben jelent meg *Polgári magyar törvény* címmel, büntetőjogi munkája pedig 1847-ben került ismét kiadásra.

Érdeklődése az 1840-es években már alapvetően a jogtörténetre irányult. Ekkori munkáiban feldolgozta a magyar törvények történetét a kezdetektől saját koráig. Ezen írásában bel- és külföldi történetírók, Fejér és a Kovachichok oklevélgyűjteményeinek jogi vonatkozású adatai alapján, felsorolásszerűen adta meg a törvényeket, kitekintve arra, hogy az egyes rendelkezéseknek milyen jelentőségük volt akkoriban mint valamely jog forrásának. E művei közül az 1845-ben Pozsonyban megjelent *Magyar törvények története rövid vázlatban előadva* címűt kifejezetten oktatási célra készítette azért, hogy a „munka tanítványaim segítségét célozza”, főleg „polgári és fenytő törvényszéki és országlati” ismereteik megalapozására.

Az országban alapvető változásokat hozó forradalom és szabadságharc eseményeiben az idős ember nem vett részt. Sőt, lesújtó véleményel volt a történésekről, mert véleménye szerint az V. Ferdinánd uralkodása alatti időszakban az ország minden tekintetben fejlődött, megkezdődött a jobbágyság sorsának jobbítása, a magyar nyelv pedig elnyerte méltó helyét. Nézete szerint mindezt a békés, szervesen fejlődő állapotot dúlta fel a „gyászos lázadás”, amelynek oka a „telhetetlen vágyaitól űzött párt” működése volt.

1848-1849-ben az oktatás a zavaros idők miatt szünetelt Pozsonyban. A szabadságharc leverése után az ország modernizációját megkezdő birodalmi kormányzat 1850. október 4-én elrendelte az akadémiák újjászervezését. Szlemenics professzor így 1850. november 20-án nyugállományba vonult, kitüntetésként császári-királyi tanácsosi címet kapva. A „Búcsúvétel tanárszékektől” című versében köszönt el életének négy évtizednyi helyszínétől:

*„Isten veled hát! melly koszorút fűzél
Fürtimre tanszék! három ezer magyar*

*Keblében élőt. Rajtad én hűn
Védtem az ősi jogát királyom,
S édes hazámnak, küzdve kiirtani
A visszaélést, győzteni, hol vala,
Törvény homályját, szórva üdvös
Elveket emberiség javára”.*

A beköszöntött új rendszerrel nem értett egyet, több versében fejezve ki ellenérzését az abszolutizmussal. Különösen fájalta a modernizáció következtében a hagyományos magyar jog megsemmisülését, „hazánk, óh fájdalom! kihalt jogát”, annak „gyászteli hűnytát” sajnálva.

Szlemenics nyugdíjas éveiben a klasszikus római költészet fordításával foglalkozott, amelyekből néhány megjelent a Magyar Tudományos Akadémiához kapcsolódó *Új Magyar Múzeum*-ban, de alapvetően kéziratban maradtak. Az e tevékenységét méltató kiadó szerint ezeknek a műveknek a fordításával csak „nyer költői irodalmunk és nyelvünk”.

Szlemenics Pál 1856. december 26-án hunyt el Pozsonyban. A város jelentős alakjának halálhírét a sajtó akként közölte, hogy a magyar jog szaktekintélye távozott. Itt is helyezték nyugalomra a Szent András-temetőben. Pauler Tivadar 1857. december 7-ei akadémiai emlékbeszédében Szlemenicset a magyar tudományosság „legrégebb, legmunkásabb” tagjaként méltatta, azon férfiak egyikeként, akik „termékenyítené segíték hazai irodalmunknak még parlagon heverő téreit”. A Tudományos Akadémia titkára, Toldy Ferenc pedig 1864-ben úgy értékelte, hogy Szlemenics munkáiban a „tanok logikai szigorú elrendelésével, s a műnyelv szerencsés megalkotásával valamennyi elődeit felülmúlta”.

Pozsonyban évtizedekig emlékeztek Szlemenicsre: a jogakadémiai ifjúság évente Halottak napján tisztelgett sírjánál, a város irodalmi és társadalmi egyesülete, a Toldy-kör

pedig 1885 májusában emléktáblával jelölte meg egykori lakóházát a Hal téren, továbbá utcát neveztek el róla.²

Szülővárosa, Kecskemét máig őrzi emléket: a belvárosban 1907 óta utca viseli a nevét, míg a Magyar Jogász Egylet Bács-Kiskun

² A sír már nincs meg, a lakóház is lebontásra került. A Szlemenics Pál utca/Szlemenicsgasse az impériumváltás utánig megőrizte nevét, 1921-ben elnevezése Gajova ulicára változott. (URL1)

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Athenaeum 1837 • *Figyelmező* 1837 • *Pressburger Zeitung* 1857. január 4. • *Századunk* 1838 • *Tudományos Gyűjtemény* 1817–1824 • *Tudománytár* 1835–1838 • *Új Magyar Múzeum* 1853–1856 • *Zeitschrift für Gesetz- kunde und Rechtspflege* 1857. január 1.

B. Kovács Mária (1995): *A magyar jogi szaknyelv a XVIII–XIX. század fordulóján*. Miskolci Bölcsész Egyesület Magyar Nyelvtud. Tanszéke, Miskolc

Bakos Gábor (1880): *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez*. Budapest

Eckhart Ferenc (1936): *A Jog- és Államtudományi Kar története 1676–1935*. Budapest

Farkas Johann (1816): *Ungarische Grammatik für Deutsche von Johann Farkas*. Jetzt aber aufs neu umgearbeitet u. vervollständigt durch Paul Szlemenics 1-2. Th. Carl Gerold, Wien • http://reader.digitale-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb10589157_00021.html

Ferency Jakab – Danielik József (1856–1858): *Magyar írók – Életrajz gyűjtemény*. Szent István Társulat, Pest

Finkey Ferenc (2000): *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. Jogászok a Kultúráért Alapítvány, Sárospatak

Fogarasi János (1839): *Magyarhoni magános törvénytudomány elemei Kövy Sándor után újabb törvénycikkek s felső ítéletekkel és más bővítésekkel*. Beimel, Pest

Kecskeméti Piarista Gimnázium: *Catalogi Scholasticae Juvenutis 1793–97*

Kunoss Endre (1836): *Polgári magánjog az 1836-iki országos végzeménybeli változtatások szerint* I. kötet. Pest

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MOL) Bécsi Levéltári Delegáció Österreichisches Staatsarchiv: Minister Kolowrat Akten

Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I–IX. kötet (1833–60). Pest

Megyei Szervezete 2003-ban emléktáblát helyezett iskolája, a piarista rendház falára.

Szlemenics Pál a hazai szakirodalomban a mai napig szerepel, könyvek említik nevét és munkáit mindkét nagy jogágban.

Kulcsszavak: *Szlemenics Pál, jogi oktatás, Pozsonyi Jogakadémia, latin nyelv, magyar nyelv, magánjog, büntetőjog, jogtörténet, Magyar Tudós Társaság*

MOL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár: Libri regii 66

Ortvay Tivadar (1884): *Száz év egy hazai főiskola életéből – A pozsonyi kir. akadémiának 1784-től 1884-ig való fennállása alkalmából*. Egyetemi Nyomda, Budapest

Ortvay Tivadar (1905): *Pozsony város utcái és terei – A város története utca és térneveken*. Wigand F. K. Könyvnyomda, Pozsony (reprint 1991, Püski, Bp.)

Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattára: 5859.

Szlemenics Pál önéletrajzi feljegyzései 1850. dec. 26.

OSZK Kézirattára: Oct. Hung. 457. Szlemenics Pál versezetei

Ottlik Dániel (1806): *A tisztbéli írás módjának saját szavai Pest, Pilis és Solt vármegyéknek rendelkezésközl.* Pest

Pauler Tivadar (1858): *Emlébeszéd Szlemenics Pál tag, jogtörténész felett. Akadémiai Értesítő*. III.

Paur János (1828): *Név-Napi Ünneplés Tekéntetes Szlemenics Pál úrnak, a Törvények Doctorának, s a magyar polgári s fenyítő Törvénynek a Pozsonyi Főiskolákban Királyi s rendszerint való Tanítójának*. Landerer Nyomda, Pozsony

Pisztory Mór (1885): *Emlébeszéd Szlemenics Pál felett*. A pozsonyi akadémia kiadása, Pozsony

Pomogyi László szerkesztette (2000. január 1.): *Corpus Juris Hungarici – A törvényekbe zárt történelem* CD, KJK-Kerszöv

Szladits Károly (1938): *Magyar magánjog – Általános rész* I. füzet. Grill, Budapest

Szlemenics Pál (1817): *Discussio opusculi cui nomen: Ratio jurisprudentiae Hungaricae ad ductum institutionum Kelemenianarum*. Typis haeredum Belnayanorum, Posonii

Toldy Ferenc (1864): *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időktől a jelenkorig rövid előadásban*. Emich Gusztáv, Pest (Reprint 1987, Szépirodalmi, Bp.)

URL1: <http://www.ortvay.eu/tartalom/gajova-ulica> (letöltés: 2013. július 30.).